

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

MAGDALENA ŁUKAWSKA-MALICKA

ORCID: 0000-0002-3625-2985

magdalena.anna.lukawska@onet.pl

Czym jest sprawiedliwość naprawcza? Istota i zarys problematyki

What Is Restorative Justice? The Essence and Outline of the Problem

*Świat, w którym żyjemy,
powstaje z jakości naszych relacji.*

Martin Buber

WPROWADZENIE

Problematyka sporów i konfliktów od najdawniejszych czasów jest nieodzownym elementem każdego społeczeństwa. Rozwiązanie konfliktu jednak nie zawsze musi kończyć się zaangażowaniem sądu. Konflikt oznacza stan niezgody pomiędzy sprawcą a indywidualnie określonym pokrzywdzonym, powstały w wyniku wyrządzenia szkody spowodowanej czynem zabronionym, do którego wygaszenia oba podmioty dążą w wyniku podjęcia różnorodnych czynności¹. Warto podkreślić, że najbardziej dotkliwe spory dotyczą przestępstw karnych. Postępowanie karne jest sformalizowane i opiera się na pewnym stałym schemacie. Przed sądem staje sprawca czynu, który może być reprezentowany przez obrońcę naprzeciwko oskarżyciela. Zadaniem niezawisłego sądu jest rozstrzygnięcie o winie bądź niewinności oskarżonego na podstawie przedstawionych dowodów oraz wydanie wyroku zgodnego z prawem. W trakcie postępowania fundamentalną rolę odgrywają instytucje wymiaru sprawiedliwości, a nie ofiara. Nie ma

¹ Zgodnie z definicją słownikową konflikt to „sprzeczność interesów, poglądów; niezgodność, spór, zatarg, kolizja”. Zob. *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1993.

ona możliwości wpłynięcia na karę wymierzoną swojemu oprawcy. Prawo karne powinno zmierzać do przywrócenia stanu sprzed popełnienia czynu zabronionego, w szczególności zapewniać sprawcy szansę naprawienia wyrządzonego zła². Tak przedstawiona sprawiedliwość skupia się tylko na wymierzeniu kary, zapominając o naprawieniu szkód wyrządzonych przestępstwem. Oczywiście więcej informacji na ten temat należy doszukiwać się w podręcznikach do postępowania karnego³.

Na świecie podejmowane są działania mające na celu zreformowanie sprawiedliwości karnej. Proponowane w tym zakresie rozwiązania uwzględniają zarówno materialne potrzeby ofiar, jak i ich potrzeby psychologiczne. Obecnie instytucje wymiaru sprawiedliwości otwierają się na zmiany, tak aby zwiększyć zaangażowanie w rozwiązanie konfliktu wszystkich podmiotów dotkniętych przestępstwem. Sprawcom umożliwia się wzięcie odpowiedzialności za skutki dokonanego czynu, ale również daje się im szansę na powrót do uczciwego życia. W polskim ustawodawstwie pojawiła się możliwość korzystania z alternatywnych sposobów rozwiązywania sporów.

W niniejszym opracowaniu skupiono się na tematyce sprawiedliwości naprawczej, która daje podstawy alternatywnym formom rozwiązywania konfliktów. Autorka poszukuje odpowiedzi na pytania: Czym jest sprawiedliwość naprawcza? Jakie są formy sprawiedliwości naprawczej? Celem jest również przybliżenie tematyki mediacji, negocjacji i konferencji sprawiedliwości naprawczej, a także podstaw prawnych sprawiedliwości naprawczej.

SPRAWIEDLIWOŚĆ NAPRAWCZA – ZARYS PROBLEMATYKI

Sprawiedliwość naprawcza (*restorative justice*) jest filozofią odpowiedzialności karnej, która została rozpowszechniona w latach 70. XX w. w Kanadzie, Norwegii i Anglii. Powodem powstania tego nurtu było rozczarowanie koncepcją sprawiedliwości retributywnej i resocjalizacyjnej. Zaobserwowano zwłaszcza nieefektywność i wysokie koszty resocjalizacji oraz przeciwstawiono jej model, który został oparty na przekazywaniu konfliktu stronom⁴. Negocjacje i mediacje to jedne z najstarszych sposobów rozwiązywania konfliktów, jakie znane są społecznościom ludzkim. Funkcjonowały one zarówno w wielu przedpaństwowych społecznościach na całym świecie (np. u afrykańskich Nuerów i Ndendeuli, rolniczego ludu Ifugao zamieszkującego wyspę Luzon czy asmańskich górali

² M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 15–16.

³ Zob. C. Kulesza, P. Starzyński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2017.

⁴ J. Consedine, *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ładu społecznego*, Warszawa 2004, s. 31.

Dafla), jak i w politycznie zorganizowanych społeczeństwach w czasach antycznych i nowożytnych⁵.

Podłoża sprawiedliwości naprawczej należy poszukiwać w wiktyologii, naka ta kładzie bowiem silny nacisk na ofiarę czynu przestępnego, która powinna być objęta szczególną ochroną i mieć zapewniony dostęp do wymiaru sprawiedliwości. Istota sprawiedliwości naprawczej sprowadza się do naprawienia szkód, jakie zostały wyrządzone pokrzywdzonemu w wyniku popełnienia przestępstwa.

Koncepcja sprawiedliwości naprawczej definiowana jest na wiele sposobów. W definicjach tych można odnaleźć zarówno elementy łączące, jak i różniące. Definiując sprawiedliwość naprawczą, należy wyjść od objaśnienia pojęcia sprawiedliwości. Pojęcie to jest bardzo szerokie. Zgodnie z definicją słownikową jest to uczciwe postępowanie, a także obiektywne odnoszenie się do rzeczywistości i traktowanie innych ludzi bezstronnie⁶. Istnieje kilka definicji sprawiedliwości naprawczej. Według T.F. Marshalla pojęcie sprawiedliwości naprawczej oznacza proces, który postrzegany jest jako próba dochodzenia stron do porozumienia. Zdaniem tego autora skonfliktowane strony muszą się spotkać, aby wspólnie wypracować porozumienie, które z kolei ma zaradzić skutkom przestępstwa i ich następstwom na przyszłość⁷. Bardzo zwięzłą charakterystykę sprawiedliwości naprawczej przedstawił J. Consedine, ujął bowiem to zjawisko jako przywrócenie ładu społecznego⁸. J. Llewellyn i R. Hows natomiast podkreślają, że celem sprawiedliwości naprawczej jest poprawa relacji społecznych poprzez zbudowanie lub odbudowanie więzi międzyludzkich. Mają to być więzi oparte na poszanowaniu godności i osobowości każdego człowieka oraz na poszanowaniu jego prawa do szacunku⁹.

Sprawiedliwość naprawcza definiowana jest często jako sposób reagowania na przestępstwo skoncentrowany na potrzebach ofiary i umożliwiający wszystkim bezpośrednio dotkniętym przestępstwem, a więc ofierze, sprawcy, ich rodzinom i członkom społeczności, aktywne uczestnictwo w procesie naprawiania krzywdy, jaką wyrządzono. Sprawiedliwość naprawcza jest nakierowana na udzielenie pomocy i wsparcia ofiarom przestępstwa oraz na uczynienie sprawcy osobą bezpośrednio odpowiedzialną wobec pokrzywdzonych osób i społeczności. Fundamentalnym aspektem jest naprawienie emocjonalnych i materialnych szkód poniesionych przez ofiary oraz stworzenie stronom szansy na rozwiązanie

⁵ J. Różyńska, *Sprawiedliwość naprawcza w praktyce. Mediacje ofiara–sprawca*, „Jurysta” 2005, nr 2, s. 1–3.

⁶ Hasło: *Sprawiedliwość*, [w:] *Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pl/sprawiedliwosc> (dostęp: 8.05.2022).

⁷ T.F. Marshall, *Restorative Justice: An Overview*, London 1998, s. 1.

⁸ Por. J. Consedine, *Sprawiedliwość naprawcza...*, s. 12.

⁹ J. Llewellyn, R. Howse, *Restorative Justice – A Conceptual Framework*, Paper Prepared for the Law Commission of Canada 1999, s. 3.

problemów istniejących między nimi. Ponadto sprawiedliwość naprawcza stwarza możliwość, by przestępca rozwinął swoje kompetencje społeczne oraz powrócił na łono społeczeństwa, a także wzmacnia bezpieczeństwo publiczne przez odbudowę i uzdrowienie wspólnot¹⁰. Wielu autorów uważa, że wartości, na których oparta jest idea sprawiedliwości naprawczej, są wspólne dla większości wielkich religii świata, takich jak judaizm, chrześcijaństwo, buddyzm, konfucjanizm czy hinduizm.

Wielu teoretyków podkreśla, że koncepcja sprawiedliwości naprawczej nie jest nowa, gdyż taki sposób rozumienia sprawiedliwości jest obecny w myśleniu i działaniu ludzi od tysiącleci. Według J. Braithwaite'a „sprawiedliwość naprawcza była prawie przez całą historię ludzkości dominującym modelem sprawiedliwości karnej, znanym wszystkim społecznościom świata”. Na Zachodzie została ona wprowadzona w XIX w. niemal całkowicie zastąpiona przez państwowy wymiar sprawiedliwości, jednak w wielu częściach globu tradycja ta przetrwała do dziś. „Wydaje się zatem, iż ruch naprawczy lepiej jest definiować w kategoriach powrotu do źródeł sprawiedliwości niż w terminach jakiegoś nowego lekarstwa na wszystkie bolączki obowiązującego systemu”¹¹.

Współcześnie propagatorami sprawiedliwości naprawczej są N. Christie, C. Moore, M. Wright i H. Zehr. W Polsce dyskusja na ten temat trwa od początku lat 90. XX w.¹². Wybitnym polskim prekursorem tego sposobu myślenia był prawnik i socjolog L. Petrażycki. Wynikiem prowadzonych analiz była nowelizacja Kodeksu postępowania karnego uchwalonego 6 czerwca 1997 r., która wniosła możliwość zawierania formalnych porozumień przez strony w procesie karnym¹³. Pozwoliło to na rozwój idei sprawiedliwości naprawczej.

Sprawiedliwość naprawcza ma swoje korzenie w abolicjonizmie¹⁴. Zwolennicy tego nurtu zamiast na przestępstwie koncentrują się na konflikcie, którego rozwiązaniem może być pojednanie stron i wypracowanie przez nie porozumienia. Znaczącą kwestią przy szukaniu rozwiązania jest wkład i postawa zarówno sprawcy, jak i ofiary w pojednanie¹⁵. Jak widać, abolicjoniści kwestionują karę. Uważają, że przysparza ona trudności w powrocie do normalnego życia. Ich zdaniem podstawowym celem procesu karnego powinno być rozładowanie napięcia, „konfliktu” powstałego w wyniku przestępstwa. To rozładowanie może nastąpić

¹⁰ J. Różyńska, *Koncepcja sprawiedliwości naprawczej*, „Jurysta” 2005, nr 1.

¹¹ J. Braithwaite, *Restorative Justice and Responsive Regulations*, Oxford 2001, s. 5.

¹² S. Steinborn, *Porozumienia w polskim procesie karnym. Skazanie bez rozprawy i dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2005, s. 27.

¹³ *Ibidem*, s. 17.

¹⁴ R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 53.

¹⁵ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 91–94.

podczas postępowania mediacyjnego¹⁶. Zagłębiając się w tematykę sprawiedliwości naprawczej, warto pochylić się nad kwestią porozumiewania się uczestników w procesie karnym. Najbardziej doniosłą formą jest mediacja wprowadzona do Kodeksu postępowania karnego¹⁷ ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego¹⁸.

Aby lepiej zrozumieć ideę i sens sprawiedliwości naprawczej, należy sprecyzować kwestię przestępstwa. Obowiązujący Kodeks karny¹⁹ nie zawiera definicji legalnej przestępstwa. Można ją jednak zrekonstruować na podstawie jego przepisów, zwłaszcza na podstawie art. 1, 2, 7 i 9. W związku z powyższym definicja przestępstwa brzmi następująco: To czyn człowieka niezgodny z ustawą, za którego popełnienie grozi sprawcy kara wymierzana w imieniu państwa przez sąd²⁰. Wszystkie ustawodawstwa, również polskie, zgodnie z zasadą *nullum crimen sine lege* zawierają zamknięty katalog zachowań podlegających penalizacji. Wynika z tego, że obecnie wymierzanie sprawiedliwości karnej spoczywa w całości na organach ścigania danego państwa. Za główny cel sprawiedliwości karnej organy te uważają doprowadzenie do ujęcia, prawomocnego osądzenia i ukarania przestępcy. Ofiary przestępstwa są spychane na margines. Niektórzy, co prawda, patrzą na przestępstwo jako na konflikt, jednak zadaniem sądu w procesie karnym nie jest rozwiązanie konfliktu, lecz orzeczenie o winie oskarżonego. Sprawiedliwość naprawcza natomiast dokonuje rewolucji w dotychczasowym postrzeganiu przestępstwa. Do istotnego udziału w procesie karnym, który dotychczas skupiony był wyłącznie na sprawcy i przestępstwie, dopuszcza bowiem ofiarę przestępstwa, dokonując jej upodmiotowienia. Twórcy tej koncepcji uważają, że proces karny nie może pomijać rzeczywistych potrzeb ofiary i jej naturalnego prawa do wpływania na przebieg i rezultat procesu²¹. W filozofii sprawiedliwości naprawczej przestępstwo to czyn człowieka przeciwko człowiekowi, a nie zło wyrządzone państwu. Głównymi podmiotami są więc poszkodowani i sprawcy oraz ich rodziny i społeczność; uznaje się w niej prawo do człowieczeństwa zarówno ofiary, jak i przestępcy. Proces naprawczy jest nakierowany na każdą z osób, które uczestniczą w sytuacji, gdzie dokonano przestępstwa. Szuka się rozwiązań dających możliwość naprawienia zła, a nie – jak w klasycznym postępowaniu

¹⁶ F. Cieply, *Sprawiedliwość naprawcza wobec przestępstwa*, [w:] *Mediacja w teorii i praktyce*, red. A. Gratoski, D. Karbarz, Stalowa Wola 2009, s. 189–200.

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555).

¹⁸ Dz.U. 2003, nr 17, poz. 155.

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2022, poz. 1138).

²⁰ L. Gardocki, *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, „Annales UMCS sectio G (Ius)” 2013, vol. 60(2), s. 30–32.

²¹ M. Chalimoniuk-Zięba, G. Oklejak, *Sprawiedliwość naprawcza i jej zastosowanie w praktyce*, „Kwartalnik ADR” 2013, nr 1(21), s. 5.

opartym na sprawiedliwości retributywnej – odpowiedzi na pytanie: Jak ukarać przestępcę? Są to dwa diametralnie odmienne punkty widzenia, dwa różne podejścia filozoficzne²².

FORMY SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ

Sprawiedliwość naprawcza nie jest nastawiona na zemstę czy odpłatę. Jest to proces nastawiony na uzdrowienie, naprawienie zła wyrządzonego przez przestępstwo. W teorii prawa można wyodrębnić kilka form sprawiedliwości naprawczej. Idea ta jest realizowana w różnych formach. Można wyróżnić m.in. mediacje, negocjacje, konferencje, rady do spraw reparacji, komunikacje grupowe i grupy orzekające²³.

Omawianie tych form należy rozpocząć od negocjacji, które są procesem przechodzenia dwóch osób do punktu, w którym osiągają rozwiązanie lub porozumienie. Negocjacje to proces składania ofert i kontrofert, ustępstw i kompromisów, dzięki którym strony osiągają punkt, jaki uważają za najlepszy możliwy do osiągnięcia²⁴. Są one traktowane nie tylko jako forma opanowywania sporów, lecz także jako swoisty proces organizowania życia zbiorowego. Negocjacje są obecne w każdej społeczności²⁵. Według J. Jabłońskiej-Boncy negocjacjami nazywa się „złożony proces komunikacyjny, w który się angażujemy, jeśli chcemy coś uzyskać od innych, przy czym na ogół nie chodzi jedynie o osiągnięcie zmiany przekonań oponenta, ale także o konkretne zachowanie z jego strony”²⁶. A. Fowler uważa, że negocjacje to „proces interakcji, w którym przynajmniej dwie strony wiodące spór widzą konieczność wspólnego zaangażowania się dla osiągnięcia celu, ale początkowo różniąc się oczekiwaniami, próbują z pomocą argumentów i perswazji przewycięzać dzielące je różnice i znaleźć wzajemnie satysfakcjonujące je rozwiązanie”²⁷. Negocjacje są mechanizmem współdziałania pomiędzy jednostkami albo grupami oraz rozwiązywania sytuacji konfliktowych. Mogą przybierać formę rokowań lub przetargu. Z pierwszą formą mamy do czynienia, gdy negocjacje toczą się w oparciu o uprzednio zaakceptowane normy. Przetargiem zaś stają się, jeśli przyjęte przez strony negocjacji reguły nie odwołują się do jakiegoś systemu normatywnego, lecz są tworzone *ad hoc* albo odznaczają się dużą stabilnością. Charakteryzują się luźną, elastyczną, otwartą konstrukcją, gdyż strony biorące udział w rokowaniach mogą co do zasady dowolnie strukturalizować ich przebieg, pozostając jedynie w ogólnych ramach tworzonych przez

²² J. Consedine, *Sprawiedliwość naprawcza...*, s. 12.

²³ M. Wright, *Przywracając szacunek sprawiedliwości*, Warszawa 2005, s. 180.

²⁴ R.J. Lewicki, A.J. Litterer, *Negotiation*, Homewood 1985, s. 43–44.

²⁵ H. Groszyk, A. Korybski, *Konflikt interesów a prawo*, Warszawa 1990, s. 101.

²⁶ J. Jabłońska-Bonca, *Prawnik a sztuka negocjacji i retoryki*, Warszawa 2002, s. 54.

²⁷ A. Fowler, *Jak skutecznie negocjować*, Warszawa 1997, s. 12.

obowiązujące systemy normatywne²⁸. Negocjacje służą wyeliminowaniu barier towarzyszących każdemu procesowi komunikacyjnemu. Zasięg stosowania negocjacji jako sposobu osiągania wspólnych celów, rozwiązywania konfliktów czy poszukiwania konsensusu jest obecnie bardzo szeroki.

Pojęcie mediacji definiowane jest przez wielu przedstawicieli doktryny. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w prawie polskim nie ma ustawowej definicji mediacji. Na potrzeby artykułu przywołam kilka moim zdaniem najważniejszych definicji. Mediacja (łac. *mediatio*) oznacza pośrednictwo. W ujęciu encyklopedycznym definiowana jest jako procedura załatwiania sporów, w której strony nie mogą uregulować sporu w bezpośrednich rokowaniach, korzystają więc z pomocy innego podmiotu, udzielającego im swych rad i wskazówek²⁹. Zgodnie z definicją słownikową mediacja to pośrednictwo w sporze, które ma na celu pomoc i ułatwienie w dojściu do porozumienia przez skonfliktowane strony³⁰. Według M. Wrighta mediacja to niesądowy proces ludzki, który budzi szacunek dla sprawiedliwości oraz unowocześnia proces karny³¹. Z kolei A. Rękas przedstawia mediację jako dobrowolne porozumienie między pokrzywdzonym a sprawcą w celu naprawienia szkody, zarówno materialnej, jak i moralnej. Cała procedura dzieje się w obecności mediatora. Autorka ta wskazuje na podstawę mediacji, którą jest sprawiedliwość naprawcza. W jej ocenie mediacja sprzyja trwałemu zakończeniu konfliktu między stronami lub jego znacznemu załagodzeniu. Pokrzywdzonemu daje możliwość wyrażenia uczuć i emocji, a także wyartykułowania swoich oczekiwań. Sprawcy natomiast pozwala na przyjęcie odpowiedzialności za swój czyn oraz jego skutki³².

W wielu opracowaniach można znaleźć definicje mediacji określanej przez pryzmat samego mediatora. Jak wspomniałam, mediacja określana jest jako pośrednictwo. Prowadzona jest przez mediatora, którego celem jest doprowadzenie do rozwiązania danego sporu przez strony. Nie wywiera on na strony wpływu, ale ma ogromne znaczenie dla całego postępowania mediacyjnego. Jego rolą jest zapewnienie ludziom skonfliktowanym skutecznego rozwiązania, które same strony wypracują. Porozumienie ma dać korzyści i satysfakcję obu stronom³³.

²⁸ A. Zienkiewicz, *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Warszawa 2007, s. 28.

²⁹ *Encyklopedia prawa*, red. U. Kalina-Prasznic, Warszawa 1999, s. 324.

³⁰ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 2, Warszawa 1979, s. 133.

³¹ Polskie Centrum Mediacji, *O mediacji*, http://mediator.org.pl/o_mediacji/2 (dostęp: 10.10.2022).

³² A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym. Stan prawny na 1 września 2011 r.*, Warszawa 2011, s. 3.

³³ C. Kulesza, *Mediacja a system wymiaru sprawiedliwości*, „Państwo i Prawo” 1995, z. 12, s. 43–44.

Definicję mediacji można odnaleźć także w decyzji ramowej Rady 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym³⁴. Pojęcie to wyjaśniono w jej art. 1 lit. e, zgodnie z którym mediacja to prowadzone przez kompetentną osobę poszukiwanie, przed lub w trakcie postępowania karnego, rozwiązania wynegocjowanego między ofiarą a sprawcą przestępstwa. Decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW zastąpiła dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r.³⁵.

Ideę postępowania mediacyjnego można ukazać poprzez metaforę teatru, jak uczyniła to A. Dragon w artykule *Mediacja w świetle symbolicznego interakcjonizmu*³⁶. Autorka w swojej publikacji przywołuje E. Goffmana, który ukazuje mediację jako proces interakcyjny. Wiąże się to z tym, że mediacja ma na celu udział obu stron w rozwiązywaniu problemu. Kiedy skonfliktowane strony spotykają się na spotkaniu mediacyjnym, wówczas dochodzi do ich konfrontacji. Tym samym wchodzi one w proces interakcyjny. W tej sytuacji ważny jest każdy gest, każde słowo i zachowanie. Wszystkie komunikaty muszą być jasne i zrozumiałe. Strony muszą podjąć próbę otwarcia się na inny pogląd czy wyznawane wartości. Mediacja ukazana jako sztuka teatralna to bardzo ciekawe podejście. Postępowanie mediacyjne porównane jest do sytuacji dramatycznej oraz ukazane jest jako dramat ofiary i sprawcy. Obie strony powiązane są wspólnym procesem i w wielu przypadkach wspólnym życiem. Tak jak w teatrze mamy tutaj aktorów, widownię, kulisy i scenariusz. W trakcie odgrywania roli aktor nie ma jednak konkretnych wskazówek, może sam kreować swoją postać. Nie ma też ograniczonego czasu, jak w przypadku spektaklu. Prolog można porównać do rozmów indywidualnych prowadzonych przez mediatora. Po tych spotkaniach, o ile strony zdecydują się na dalszy udział w spektaklu, następuje spotkanie wspólne, czyli moment interakcji. Podczas spektaklu rolą mediatora jest uzgodnienie zasad występu i określenie celów, dla jakich odbywa się dane widowisko. Następnym jest moment występów indywidualnych. Strony nakładają wówczas na siebie maski, przybierają postać ofiary i sprawcy. Jest to szczególnie czas, każdy z nich może bowiem wyrazić to, co czuje, a także może pokazać swoje emocje i swój punkt widzenia na dany problem. Rola mediatora ogranicza się wtedy tylko do słuchania i ustalania okoliczności. Wyrażenie przez aktorów swoich gniewów i frustracji pozwala na swoiste oczyszczenie oraz umożliwia osiągnięcie satysfakcji z faktu wysłuchania. Dzięki temu strony mogą przejść do rozmów bez emocji; mogą dyskutować o tym, jak

³⁴ Dz.Urz. L 82/1, 22.03.2001.

³⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.Urz. L 315/57, 14.11.2012), dalej: dyrektywa 2012/29/UE.

³⁶ A. Dragon, *Mediacja w świetle symbolicznego interakcjonizmu*, „Dyskursy Młodych Andragogów” 2014, nr 15, s. 141–153.

naprawić dane relacje i jak wypracować porozumienie. Rola aktora-mediatora polega na zadawaniu pytań wyjaśniających, parafrazowaniu i nazywaniu emocji, a także na budowaniu atmosfery spektaklu. Oprócz gry aktorskiej, mediator pilnuje scenariusza. Kulisy sztuki teatralnej w sytuacji mediacji to spotkania na osobności z mediatorem, o które może poprosić każdy z aktorów. Inicjatywa takiego obrotu występu może wyjść także od mediatora. Zazwyczaj dochodzi do takiej sytuacji, gdy aktorzy gubią się w swoich rolach lub gdy ktoś nie przestrzega reguł scenariusza. W taki sposób można opisać pierwszy akt spektaklu. Drugi akt to zazwyczaj punkt kulminacyjny. Na wszystkie pytania, jakie zostały postawione przez mediatora i przez aktorów, widownia otrzymuje odpowiedź. Wysuwane są różne postulaty czy też propozycje dojścia do konsensusu. Analizują oni wspólnie to, czy dane rozwiązania są dla nich właściwe i czy są w stanie je zrealizować. Moment ugody to sytuacja ważna zarówno z punktu widzenia indywidualnego, jak i społecznego. Dalszy los aktorów zależy wyłącznie od nich – od tego, jaką grę przyjmą dalej: czy będą chcieli współpracy, kompromisu czy dostosowania bądź rywalizacji. Akcję kończy epilog, jeśli aktorzy zgadzają się na wypracowane podczas całego dramatu rozwiązania. Spisana przez strony ugoda to nie jedyna korzyść czy cel wynikający z mediacji³⁷.

Uważam, że w mediacjach nie liczą się tylko aspekty prawne. Mediacja inaczej niż proces sądowy podchodzi do sytuacji konfliktowych. Otóż na proces sądowy składają się fakty i wynik procesu, jakim jest wyrok. Dotyka zarówno faktów, jak i emocji, podkreśla wagę relacji pomiędzy ofiarą i sprawcą. Proces mediacyjny natomiast odchodzi od tradycyjnego rozumienia prawa karnego. W procesie karnym ważny jest oskarżony, jego wina i kara dla niego, a na dalszym planie znajduje się pokrzywdzony ze swoimi prawami i interesami³⁸.

W związku z powyższym cele i znaczenie mediacji istotnie odbiegają od procesu sądowego. Dla potwierdzenia tej tezy można przytoczyć podział mediacji ze względu na cele, który przedstawiła E. Knapczyk³⁹. Ze względu na cele autorka podzieliła mediację na mediację koncentrującą się na interesach oraz na mediację transformatywną. Pierwsza z nich skupia się na zawarciu umowy, a druga – na poprawie relacji pomiędzy stronami. Mediacja ma jeszcze inne cele, a mianowicie

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ A. Cimarno, *Mediacja jako sposób rozwiązywania konfliktów. Nowe ujęcie instytucji mediacji w ustawie z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*, „Przegląd Prawniczy Europejskiego Stowarzyszenia Studentów Prawa ELSA Poland” 2014, z. 2, s. 4.

³⁹ E. Knapczyk, *Instytucja mediacji jako „żywy przepis”, a nie „martwy zapis” – jak wypracować dogodną płaszczyznę pomiędzy teorią a praktyką?*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2012, nr 1, s. 191–201 (autorka przytacza podział mediacji poznany na jednym ze szkoleń).

skrócenie czasu rozstrzygnięcia sprawy. Ponadto ma sprawić, aby do sądów trafiły tylko te sprawy, których nie udało się rozwiązać w inny sposób.

Inną, alternatywną metodą rozwiązywania sporów są konferencje sprawiedliwości naprawczej. Proces ten rozpoczyna się z chwilą przyznania się sprawcy do winy, okazania przez niego skruchy, uznania odpowiedzialności za czyn oraz wyrażenia gotowości do naprawienia wyrządzonej szkody. W tego typu konferencji udział biorą osoby bliskie pokrzywdzonemu i sprawcy oraz przedstawiciele społeczności lokalnej. Prowadzący konferencję sprawiedliwości naprawczej (w przeciwieństwie do mediatora) swobodnie może wypowiadać swoje opinie. Jego zadaniem jest pilnowanie porządku spotkania, a także jest jego aktywnym uczestnikiem, który posiada prawo wypracowania porozumienia. Ponieważ istotą konferencji sprawiedliwości naprawczej jest dochodzenie do wspólnego dobra, zawarte porozumienie uwzględnia nie tylko potrzeby pokrzywdzonego, ale i społeczności lokalnej. „Doświadczenia Nowej Zelandii wskazują na to, że konferencja sprawiedliwości naprawczej (*restorative justice conference*), zwana także konferencją grup społeczności (*community group conference*), jest najlepszą metodą osiągania sprawiedliwości naprawczej. Panele wspólnotowe i inne formy sprawiedliwości naprawczej są efektywne, jednak najtrwalsze rezultaty osiąga się przy wykorzystaniu podejścia konferencyjnego”⁴⁰.

PODSTAWY PRAWNE SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ W PRAWIE UNII EUROPEJSKIEJ

Rada Europy od początku lat 80. XX w. stara się poprzez swoje rekomendacje pokazywać i wprowadzać do legislacji unijnej zmianę ze sprawiedliwości karnej na sprawiedliwość naprawczą. Oprócz Rady Europy także inne organizacje międzynarodowe szerzą taki pogląd. Przykładem jest Deklaracja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych „O podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar i nadużyć władzy” z 1985 r. Przyznaje ona ofiarom przestępstwa prawo do swobodnego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, do właściwego traktowania i uzyskania odszkodowania w procesie karnym, do restytucji od sprawcy przestępstwa, do kompensacji państwowej i do wszelkiej niezbędnej pomocy⁴¹. Jako następny akt prawny należy wskazać Europejską Konwencję o kompensacji dla ofiar przestępstw i popełnionych z użyciem przemocy z 1983 r. Warto wspomnieć, że nie została ona ratyfikowana przez Polskę.

⁴⁰ J. Consedine, *Wyrównanie szkód spowodowanych przestępstwem. Sprawiedliwość naprawcza i probacja*, [w:] *Zapobieganie i zwalczanie przestępczości w Polsce przy zastosowaniu probacyjnych środków karania (materiały z konferencji)*, Warszawa 2004, s. 224.

⁴¹ Zob. J. Szymańczak, *Prawa i uprawnienia ofiar przestępstwa*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, luty 2004, s. 1.

Decyzja ramowa Rady 2001/220/WSiS, będąca pierwszym aktem unijnym dotyczącym tej materii⁴², zobowiązała państwa członkowskie do wprowadzenia mechanizmów mających na celu popieranie mediacji oraz uwzględnienie porozumienia osiągniętego podczas postępowania mediacyjnego. Kolejnym krokiem zmierzającym do lepszego traktowania pokrzywdzonych była dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE. Wprowadziła ona szerokie pojęcie sprawiedliwości naprawczej, podobne do prezentowanego w literaturze, zgodnie z którą są to „wszelkie procedury, dzięki którym ofiara oraz sprawca mają możliwość, pod warunkiem wyrażenia przez nich na to dobrowolnej zgody, czynnego udziału w rozwiązaniu kwestii będących wynikiem przestępstwa przy pomocy bezstronnej strony trzeciej”⁴³. Jako przykłady w tej dyrektywie wskazuje się na mediację oraz nieznaną w naszym porządku prawnym konferencje grup rodzinnych i zgromadzenia wyrokujące. Celem dyrektywy jest podstawowe uregulowanie sytuacji ofiar przestępstw poprzez zwiększenie praw i ochrony osób poszkodowanych, w tym zapobieżenie ponownej i wtórnej wiktyimizacji, zastraszaniu i odwetowi, a także uzyskanie odpowiednich informacji oraz wsparcia (pkt 46 preambuły, art. 1 ust. 1 dyrektywy 2012/29/UE). Akt ten kładzie nacisk na dobrowolność udziału w usługach z zakresu sprawiedliwości restaurującej oraz na poufność wspomnianych procedur. Na uwagę zasługuje również Rekomendacja nr R(99) 19 w sprawie mediacji w sprawach karnych. W dokumencie tym podkreślono, że ofiarom przestępstw przysługują następujące prawa: prawo do szacunku i uznania; prawo do wypowiedzenia się i przedstawienia dowodów; prawo do uzyskania informacji, ochrony i kompensacji w trakcie postępowania karnego; prawo do wsparcia ofiar; prawo do zwrotu wydatków związanych z uczestnictwem w postępowaniu karnym; prawo do mediacji; prawo do stosownej pomocy; prawo do zadośćuczynienia ofiarom z innych państw członkowskich⁴⁴. Ponadto przepisy obligują państwo do zapewnienia, aby jego władze przesłuchiwały pokrzywdzonych tylko i wyłącznie w stopniu koniecznym dla prowadzonego postępowania. Ważną kwestią ujętą w dyrektywie 2012/29/UE jest fakt zagwarantowania pokrzywdzonym prawa do otrzymywania informacji. Unormowana jest także kwestia informacji, jakie mogą być udostępniane. Bardzo szczegółowo ujęta jest też ochrona ofiar. W art. 8 dyrektywy 2012/29/UE mamy ukazane jasne zasady, jakimi państwa członkowie powinny się kierować. Zgodnie z tym prze-

⁴² Szerzej zob. E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 13.

⁴³ Zob. W. Zalewski, *Programy sprawiedliwości naprawczej – w poszukiwaniu najlepszej drogi. Uwagi na tle dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw*, [w:] *Unijne standardy programów sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, LEX/el. 2015, s. 61–62.

⁴⁴ *Ibidem*.

pisem państwo członkowskie powinno zapewnić ofiarom przestępstwa ochronę prywatności. Państwo powinno stworzyć również odpowiednie i bezpieczne warunki w trakcie składania zeznań przez ofiarę. Na podstawie dyrektywy 2012/29/UE ofiary mają także możliwość otrzymania rekompensaty za doznane krzywdy. Z kolei art. 9 Rekomendacji obliguje państwo do zachęcania przestępcy do zadośćuczynienia ofierze. Do kwestii mediacji odnosi się też art. 10 Rekomendacji, który mówi o promowaniu mediacji w sprawach karnych w odniesieniu do przestępstw, w których uzna się takie środki za właściwe. Ponadto państwo członkowskie musi zapewnić uwzględnienie porozumienia osiągniętego w ramach mediacji między ofiarą a sprawcą. Przepis ten odnosi się także do zasad wiodących w mediacji w sprawach karnych oraz mówi o rozpowszechnianiu idei sprawiedliwości naprawczej⁴⁵.

Dyrektywa 2012/29/UE wprowadza minimum, jakie państwa członkowskie muszą spełnić w problematyce praw i wsparcia oraz ochrony ofiar przestępstw. W wątku sprawiedliwości naprawczej państwa są zobligowane do kierowania się interesem ofiary, jej potrzebami i naprawieniem szkód. Aby podjąć decyzję o zastosowaniu formy sprawiedliwości naprawczej, należy uwzględnić także inne czynniki, np. wagę i charakter przestępstwa, zakres zaistniałych urazów, naruszenie integralności, potencjał intelektualny ofiary⁴⁶. W dyrektywie odwołano się też do zasady poufności, która działa przy stosowaniu wspomnianych form. Dotyczy ona utrzymywania w tajemnicy wszelkich informacji, jakie uzyskano podczas wykonywania czynności związanych ze sprawiedliwością naprawczą. Co istotne, nie ma ona charakteru bezwzględnego, może być bowiem ograniczona w dwóch przypadkach wskazanych w dyrektywie – kiedy strony ustalą inaczej lub kiedy wymaga tego prawo krajowe ze względu na interes publiczny⁴⁷.

IDEA SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ A POLITYKA SPOŁECZNA

Niebagatelną rolę w idei sprawiedliwości naprawczej odgrywa polityka społeczna⁴⁸. Wśród instrumentów polityki społecznej realizujących idee sprawiedliwości naprawczej w fazie postpenitencjarnej można wymienić zarówno tradycyjne, do których należy pomoc udzielana przez Służbę Więzienną, jak i nowe (przynajmniej w Polsce): zatrudnienie socjalne (od 2003 r.) oraz Fundusz Pomocy

⁴⁵ A. Rękas, *op. cit.*, s. 6.

⁴⁶ K. Hanas, *Sprawiedliwość naprawcza w Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSISW a unormowania polskie*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 5, s. 48 i n.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, red. G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny, Warszawa 2008.

Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej (od 2012 r.). Najnowszym narzędziem finansowania pomocy postpenitencjarnej w Polsce jest Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej, czyli państwowy fundusz celowy, z którego środki są przekazywane głównie fundacjom, stowarzyszeniom i innym instytucjom świadczącym pomoc postpenitencjarną osobom opuszczającym zakłady karne i ich rodzinom. Przykładem jest Ośrodek Readaptacyjny „Mateusz”, który zamieszkują mężczyźni po wyrokach odbytych w polskich zakładach karnych, często powracający z terapii uzależnień. Działalność placówki nastawiona jest na profilaktykę, tzn. na niedopuszczenie do ponownego popełnienia przestępstwa, i na szeroko rozumianą resocjalizację, czyli ponowne włączenie do społeczeństwa. W. Dąbrowski, założyciel Stowarzyszenia Profilaktyki i Resocjalizacji „Mateusz”, o ośrodku wypowiada się w następujący sposób: „(...) próbuję im pokazać, że warto żyć. Wierzę w to, że człowiek skazany czy w jakiś sposób wykluczony nie jest człowiekiem skażonym. Przekonałem się o tym na własnym przykładzie i dzisiaj dziękuję Bogu, że mnie tak doświadczył. Pomagam chłopakom, bo doskonale wiem, jakie uczucia i emocje w nich siedzą. Ja to wszystko przerebiłem. Nie stosuję naukowej psychoterapii, ale prostą rozmowę. Przekaz: »Weź się chłopie w garść, bo znowu wrócisz tam, skąd przyszedłeś« – trafia do moich podopiecznych”⁴⁹. W. Dąbrowski pomaga mieszkańcom OR „Mateusz” w rozwiązywaniu ich bieżących, a jednocześnie palących problemów. Poza wsparciem, które wynika wprost z faktu zamieszkiwania w ośrodku, zaspokaja też ich inne potrzeby: mieszkanie (miejsce do spania), wyżywienie, potrzeby sanitarne itp. Poszukuje dla nich pracy (głównie u swoich znajomych biznesmenów i innych pracodawców), rękując za nich swoim słowem. Pomaga w znalezieniu właściwej pomocy medycznej czy profesjonalnej terapii. Stwarza warunki do spotkań z najbliższą rodziną i bliskimi znajomymi, interesuje się przebiegiem tych spotkań, często nawet w nich uczestniczy. „Metoda Dąbrowskiego” jest najbardziej zbliżona do coachingu społecznego i coachingu osobistego (życiowego). Zawiera wiele elementów mentoringu społecznego, gdyż jest dobrowolna, opiera się na zaufaniu, wymaga poświęcenia dla innych, cierpliwości, poufności i otwartości. W związku z wysoce zindywidualizowanym charakterem zawiera elementy terapii (czy raczej psychoterapii), gdyż dotyczy głównie uczuć i emocji. System ośrodków zbudowanych na doświadczeniach OR „Mateusz” mógłby stanowić tzw. pierwszą pomoc postpenitencjarną, analogiczną do pierwszej pomocy przedmedycznej. Niewątpliwie OR „Mateusz” jest formą realizacji sprawiedliwości naprawczej w zakresie włączenia sprawcy przestępstwa do społeczeństwa poprzez zabezpieczenie pierwszego kontaktu byłego więźnia ze środowiskiem wolnościowym, ograniczenie mu możliwości kontaktu ze środowiskiem przestępczym

⁴⁹ Cyt. za: P. Błaszkiwicz, *Proste metody są najlepsze*, „Nowości”, 11.08.2014, s. 8.

i użytkami oraz zapewnienie wstępnej, adekwatnej do potrzeb terapii⁵⁰. Należy jednak pamiętać o ograniczeniach tej formy pomocy. Limitowany charakter tej metody związany jest z jej podstawowymi cechami, takimi jak: niewielka liczba mieszkańców, indywidualizacja, personalizacja relacji wewnętrznych oraz szczególne cechy, którymi musi się legitymować kierownik tej instytucji.

Przykładem namacalnych działań sprawiedliwości naprawczej jest również „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”⁵¹ (2020). Jego celem jest zmniejszenie powrotności do przestępstw oraz poprawa sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem poprzez wdrożenie w działania idei sprawiedliwości naprawczej, w tym mediacji karnych. Studia podyplomowe z zakresu mediacji i sprawiedliwości naprawczej mają podnieść kwalifikacje przede wszystkim pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz kuratorów sądowych. Kolejną praktyczną propozycją to przygotowanie pokoi do mediacji na terenie jednostek penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie i odbywanie dyżurów przez mediatorów. Niezwykle ważnym zadaniem jest również rozpowszechnianie idei mediacji i sprawiedliwości naprawczej oraz edukowanie całego społeczeństwa. W 2019 r. Służba Więzienna w Lublinie przystąpiła do międzynarodowego projektu „Restorative Justice. Strategies for Change”, w którym udział biorą także Albania, Belgia, Czechy, Estonia, Włochy, Holandia, Portugalia, Irlandia i Szkocja. Celem tego projektu jest upowszechnianie wiedzy na temat praktyk sprawiedliwości naprawczej, podjęcie współpracy z instytucjami i ośrodkami działającymi w tym obszarze oraz koordynacja działań na szczeblu krajowym.

PODSUMOWANIE

Celem artykułu było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czym jest sprawiedliwość naprawcza oraz jakie formy działania są w niej wykorzystywane, a także ukazanie sprawiedliwości naprawczej jako możliwości innego spojrzenia na problematykę postępowania karnego. Odpowiadając na te pytania, z pewnością należy stwierdzić, że sprawiedliwość naprawcza to sposób reagowania na przestępstwo, skoncentrowany na potrzebach ofiary i umożliwiający wszystkim bezpośrednio dotkniętym przestępstwem, a więc ofierze, sprawcy, ich rodzinom

⁵⁰ K. Piątek, *Sprawiedliwość naprawcza w fazie pomocy postpenitencjarnej w Polsce. Przypadek ośrodka readaptacyjnego „Mateusz” w Toruniu*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, nr 21, s. 44–48.

⁵¹ Służba Więzienna, *Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie*, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie-pilotaz-programu-wdrazajacego-idee-sprawiedliwosci-naprawczej-na-terenie-okregowego-inspektoratu-sluzby-wieziennej-w-lublinie> (dostęp: 13.10.2022).

i członkom społeczności, aktywne uczestnictwo w procesie naprawiania krzywdy, jaką wyrządzono.

Idea sprawiedliwości naprawczej to również udzielanie pomocy i wsparcia ofiarom przestępstwa. Fundamentalnym aspektem jest naprawienie emocjonalnych i materialnych szkód poniesionych przez ofiary oraz stworzenie stronom szansy na rozwiązanie problemów istniejących między nimi. Ponadto sprawiedliwość naprawcza stwarza możliwość, by przestępca rozwinął swoje kompetencje społeczne oraz powrócił na łono społeczeństwa, a także wzmacnia bezpieczeństwo publiczne poprzez odbudowę i uzdrowienie wspólnot. Kluczowe jest też zaznaczenie, że sprawiedliwość naprawcza to już nie tylko hasła i teorie, ale i konkretne działania. Przykładem jest „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”. W konkluzji należy podkreślić, że sprawiedliwość naprawcza stanowi szansę na zmianę polityki rozwiązywania konfliktów.

Podsumowując rozważania nad koncepcją sprawiedliwości naprawczej, należy stwierdzić, że stanowi ona szansę na zmianę współczesnej polityki rozwiązywania konfliktów.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Bieńkowska E., Mazowiecka L., *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Błaszkiwicz P., *Proste metody są najlepsze*, „Nowości”, 11.08.2014.
- Braithwaite J., *Restorative Justice and Responsive Regulations*, Oxford 2001.
- Chalimoniuk-Zięba M., Oklejak G., *Sprawiedliwość naprawcza i jej zastosowanie w praktyce*, „Kwartalnik ADR” 2013, nr 1(21).
- Ciepiły F., *Sprawiedliwość naprawcza wobec przestępstwa*, [w:] *Mediacja w teorii i praktyce*, red. A. Gratowski, D. Karbarz, Stalowa Wola 2009.
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994.
- Cimarno A., *Mediacja jako sposób rozwiązywania konfliktów. Nowe ujęcie instytucji mediacji w ustawie z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*, „Przegląd Prawniczy Europejskiego Stowarzyszenia Studentów Prawa ELSA Poland” 2014, z. 2.
- Consedine J., *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ładu społecznego*, Warszawa 2004.
- Consedine J., *Wyrównanie szkód spowodowanych przestępstwem. Sprawiedliwość naprawcza i probacja*, [w:] *Zapobieganie i zwalczanie przestępczości w Polsce przy zastosowaniu probacyjnych środków karania (materiały z konferencji)*, Warszawa 2004.
- Dragon A., *Mediacja w świetle symbolicznego interakcjonizmu*, „Dyskursy Młodych Andragogów” 2014, nr 15.
- Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M. (red.), *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2008.
- Fowler A., *Jak skutecznie negocjować*, Warszawa 1997.
- Gardecki L., *Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym*, „Annales UMCS sectio G (Ius)” 2013, vol. 60(2).

- Gardocki L., *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990.
- Groszyk H., Korybski A., *Konflikt interesów a prawo*, Warszawa 1990.
- Hanas K., *Sprawiedliwość naprawcza w Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW a unormowania polskie*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 5.
- Jabłońska-Bonca J., *Prawnik a sztuka negocjacji i retoryki*, Warszawa 2002.
- Kalina-Prasznic U. (red.), *Encyklopedia prawa*, Warszawa 1999.
- Kmieciak R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009.
- Knapczyk E., *Instytucja mediacji jako „żywy przepis”, a nie „martwy zapis” – jak wypracować dogodną płaszczyznę pomiędzy teorią a praktyką?*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2012, nr 1.
- Kulesza C., *Mediacja a system wymiaru sprawiedliwości*, „Państwo i Prawo” 1995, z. 12.
- Kulesza C., Starzyński P., *Postępowanie karne*, Warszawa 2017.
- Lewicki R.J., Litterer A.J., *Negotiation*, Homewood 1985.
- Llewellyn J., Howse R., *Restorative Justice – A Conceptual Framework*, Paper Prepared for the Law Commission of Canada 1999.
- Marshall T.F., *Restorative Justice: An Overview*, London 1998.
- Piątek K., *Sprawiedliwość naprawcza w fazie pomocy postpenitencjarnej w Polsce. Przypadek ośrodka readaptacyjnego „Mateusz” w Toruniu*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, nr 21, DOI: <https://doi.org/10.15290/bsp.2016.21.03>.
- Rękas A., *Mediacja w polskim prawie karnym. Stan prawny na 1 września 2011 r.*, Warszawa 2011.
- Różyńska J., *Koncepcja sprawiedliwości naprawczej*, „Jurysta” 2005, nr 1.
- Różyńska J., *Sprawiedliwość naprawcza w praktyce. Mediacje ofiara–sprawca*, „Jurysta” 2005, nr 2.
- Steinborn S., *Porozumienia w polskim procesie karnym. Skazanie bez rozprawy i dobrowolne podanie się odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2005.
- Szymańczak J., *Prawa i uprawnienia ofiar przestępstwa*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, luty 2004.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1993.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 1979.
- Wright M., *Przywracając szacunek sprawiedliwości*, Warszawa 2005.
- Zalewski W., *Programy sprawiedliwości naprawczej – w poszukiwaniu najlepszej drogi. Uwagi na tle dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw*, [w:] *Unijne standardy programów sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, LEX/el. 2015.
- Zienkiewicz A., *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Warszawa 2007.

NETOGRAFIA

- Hasło: *Sprawiedliwość*, [w:] *Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pl/sprawiedliwosc> (dostęp: 8.05.2022).
- Polskie Centrum Mediacji, *O mediacji*, http://mediator.org.pl/o_mediacji/2 (dostęp: 10.10.2022).
- Służba Więzienna, *Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie*, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie-pilotaz-programu-wdrazajacego-idee-sprawiedliwosci-naprawczej-na-terenie-okregowego-inspektoratu-sluzby-wieziennej-w-lublinie> (dostęp: 13.10.2022).

AKTY PRAWNE

- Decyzja ramowa Rady 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (Dz.Urz. L 82/1, 22.03.2001).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2002/220/WSiSW (Dz.Urz. L 315/57, 14.11.2012).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2022, poz. 1138).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555).

Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2003, nr 17, poz. 155).

ABSTRACT

The subject of the article is the issue of restorative justice. The essence and exemplary definitions were presented to answer the question of what restorative justice is. Selected instruments are characterized, including mediation, negotiations and restorative justice conferences, which strengthen the position of the victim and allow the perpetrator to mitigate the consequences of the committed crime. Some elements of mediation and negotiation are characterized, with particular emphasis on redress and reconciliation. In these solutions, the conflict is handed over to the entities most interested in resolving the case, and the positive effects of the corrective procedures are visible not only for the aggrieved party and the perpetrator but also for society.

Keywords: restorative justice; mediation; negotiations; restorative justice conferences; victim; perpetrator; crime

ABSTRAKT

Przedmiotem artykułu jest problematyka sprawiedliwości naprawczej. Przedstawiono istotę oraz przykładowe definicje, aby odpowiedzieć na pytanie, czym jest sprawiedliwość naprawcza. Dokonano charakterystyki wybranych instrumentów, do których należy przede wszystkim mediacja, negocjacje i konferencje sprawiedliwości naprawczej, które wzmacniają pozycję ofiary oraz pozwalają sprawcy na złagodzenie skutków popełnionego przestępstwa. Scharakteryzowano niektóre elementy mediacji i negocjacji, ze szczególnym uwzględnieniem naprawienia szkody oraz pojednania. W rozwiązaniach tych konflikt zostaje przekazany w ręce podmiotów najbardziej zainteresowanych rozstrzygnięciem sprawy, a pozytywne efekty procedur naprawczych są widoczne nie tylko dla pokrzywdzonego i sprawcy, lecz także dla społeczeństwa.

Słowa kluczowe: sprawiedliwość naprawcza; mediacja; negocjacje; konferencje sprawiedliwości naprawczej; ofiara; sprawca; przestępstwo